

מכון הדר

MECHON HADAR

מן הסנה אל סיני

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת כי תשא, תשע"ז

ספר שמות מגיע אט אט לסיומו. פרשתנו, פרשת כי תשא, מציעה פריזמה אפשרית אחת לעיון בו: המעבר מן הסנה לסיני. מעבר זה טומן בחובו ממדים רבים. בשורות הבאות אתמקד במעבר ביחס לראייה, (במעבר של משה מהסטת עיניו בסנה לבקשה לראות עוד בסיני). וכן במעבר בהווייה, (מחוסר האמון בנוכחות האל, ושאלה אודות עצם הווייתו, אל הווייה ונוכחות כעדות לאהבה המתגלות בסיני).

ראייה בסנה

משה רועה את צאן יתרו חותנו (שמות ג, א') כאשר הוא רואה לפניו את הסנה הבוער. הוא אמנם מבין שלפניו 'מראה גדול' (שם, פס' ג') אולם הוא איננו מבין את טיבו, איננו מבין את משמעות המראה שנגלה אליו. אלוהים מסביר לו מה עליו לעשות – "של נעליך" (שם, פס' ה'), וכן מדוע – "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא" (שם). משה מגיב בפחד מהראייה, הוא מפחד להביט באלוהים: "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלוהים" (שם, פס' ו'). אך בניגוד למשה המפחד לראות, הנסוג מהמראה, הרי שאצל הקב"ה משחקת הראייה באותו הרגע תפקיד משמעותי מאד, היא המניעה אותו דווקא להתקרב, לרדת למצרים, לשמוע את בני ישראל ולדעת את מכאוביהם:

פרשתנו, פרשת כי תשא, מציעה פריזמה אפשרית אחת לעיון בו: המעבר מן הסנה לסיני.

שמות ג:ז'-ה'

וַיֹּאמֶר ה', רֵאָה רְאִיתִי אֶת-עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם; וְאֶת-צַעֲקוֹתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו, כִּי יָדַעְתִּי
אֶת-מַכְאֲבָיו: וְאָרַד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם, וְלְהַעֲלֹתוֹ מִן-הָאֶרֶץ הַהוּא, אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה:

ראייה היא נקודת המוצא למפגש זה שבין אלוהים לבני-ישראל.

הווייה בסנה

במפגש בסנה מביע משה שוב ושוב חוסר אמון בעצמו וביכולתו לעמוד במשימה שמטיל עליו אלוהים:
"מי אנוכי כי אלך..." (פס' יא). המענה האלוהי המוצג לשאלה הוא פשוט: "כי אהיה עמך" (ג, י"ב).
אלוהים מבטיח נוכחות מלווה, ומציג עצמו כמי שנוכח, נמצא, הווה. זו התגובה האלוהית לא רק
לחוסר הביטחון של משה אלא גם לחשש המובע על ידיו מפני חוסר האמון שיפגינו ישראל במפגש
עמו. משה מציג שאלה בסיסית – מה יעשה אם בעת המפגש עם בני ישראל "ואמרו לי מה שמו מה
אומר אליהם" (פס' י"ג). התשובה של האלוהים היא חידתית: "אהיה אשר אהיה, ...אהיה שלחני
אליכם" (פס' י"ד). אולם גם מבעד לחידתיות ניכרת אמירה חד משמעית בדבר נוכחות, הווייה.
משה מייצג את מי שמטילים ספק בהווייה זו, הוא שם את מילות הספק בפי ישראל ופרעה (שמות ג,
יד; יד, א) אולם גם משמיע בעצמו שנוכחות אלוהית ערטילאית זו איננה מספיקה: "וַיַּעַן מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר,
וְהֵן לֹא-יֵאֱמָינוּ לִי, וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי: כִּי יֹאמְרוּ, לֹא-נִרְאָה אֱלֹהֶיךָ ה'". אולי כשם שהראייה היא שהניעה
את האלוהים לעבר ישראל, גם ישראל זקוקים לראייה על מנת לנוע לעבר האלוהים.

כך גם כאשר האלוהים מנסה להרגיע את חששו של משה מחולשתו כאדם כבד פה וכבד לשון (ד, פס'
י), ולהציע לו עזרה: "מי שם פה לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח או עור הלא אנוכי ה': ועתה
לך ואנוכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר" (ד, י"א-י"ב) – לא נחה דעתו של משה. על אף
ההבטחה לנוכחות וליווי אלוהי, הוא אינו נרגע, אינו מרגיש יכול למשימה שלפניו ומשמיע בפני
הקב"ה את אותו "שְׁלַח-נָא, בְּיַד-תְּשַׁלַּח" (פס' י"ג) כאוב.

מִסְנֵה לְסִינֵי

כך, אנו עוזבים את הסנה עם פחדו של משה לראות ועם סימני השאלה אודות נוכחותו והווייתו של האל. אולם המציאות כעת שונה, הפעם רועה משה את צאנו של האלוהים, את בני ישראל. סיני אמנם מסמל את הברית והקשר שבין אלוהים לאדם, אך הוא גם מקום בגידה נוראית של ישראל באלוהיו: חטא העגל. כך מוצא עצמו שוב משה מקבל הסבר מן האלוהים בדבר המציאות שלפניו: "לך רד כי שיחת עמך" (שמות לב, ז)¹. אולם, מספר הבדלים משמעותיים מבחינים בין שני המעמדים. בעוד

*בעוד בסנה, הראייה משמשת
כמניע להתקרבות, לקשר שבין
אלוהים לאדם, הרי שבסיני
מהווה הראייה את נקודת המוצא
לרצון האלוהי להתרחקות.*

בסנה, אלוהים הוא שמרגיע את משה באשר לחוסר אמונם של בני ישראל, הרי שבסיני מוצא עצמו משה שוב ושוב בתפקיד הסניגור המשכנע את אלוהיו שלא לעזוב את עמו. בעוד בסנה, הראייה משמשת כמניע להתקרבות, לקשר שבין אלוהים לאדם, הרי שבסיני מהווה הראייה את נקודת המוצא לרצון האלוהי להתרחקות.²

ואולם ראייה משנה את תפקידה עם תהליך התיקון שבא בעקבות חטא העגל.

מִירָאָה לְהַבִּיט לְבַקְשָׁה 'הִרְאֵנִי'

חטא העגל מהווה בסיס לשיח אהבה בין אלוהים למשה ובין אלוהים לעמו. אהבה זו מתוארת באמצעות ראייה, ראיית הטוב שבזולת, ראייה סובייקטיבית של הטוב, מציאת חן: "יֹאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה גַם אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה כִּי־מַצְאֶתְךָ חֵן בְּעֵינָי... " (שמות לג, י"ז). משה, שכבר ראה את הסנה,

¹ בסנה, מתאר משה פחד גדול: "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'" (ד, א'). בעצם, מתממש פחד זה במובן מסוים בפרשת כי תשא, שכן המניעה המוצגת לבניית העגל הוא "וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרון ויאמרו אליו קום עשה לנו אלוהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (לב, א'). אלוהים חסר לגמרי מן הנרטיב של ישראל.

הנקודה המרכזית בפסוק הזה הוא העובדה שמשה מפחד מכך שבני"י לא יאמינו שהקב"ה נראה אליו. יכול להיות שהם אינם מטילים ספק בעצם הנוכחות או ההווייה שלו, אבל כמו שהראייה היא שהניעה את הקב"ה לעבר ישראל, גם ישראל זקוקים לראייה על מנת לנוע לעבר הקב"ה. אולי לכן, אגב, הצהרת האמונה הנוגעת ביותר של ישראל, מתרחשת אחרי החוויה הקרובה ביותר שהיתה להם לראיית הקב"ה- "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיְדּוּת הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּרָא הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַמֵּינוּ בִּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוֹ." (שמות יד, ל"א).
² "יֹאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם־קִשְׁה־עַרְפָּה הוּא; וְעַתָּה הִנֵּה הִנֵּי לִי וְיִסְרַאֲפִי בָהֶם וְאֶכְלֶם וְאֲעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל: נִתַּל מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יִתְּרָה אִפְסָה בְּעַמִּי אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֶסֶם גְּדוֹל וּבְכֶסֶם חֲזָקָה: (שמות לב, ט'-א').

את היד הגדולה ואת חרון אפו של האלוהים, משה כבד הפה וכבד הלשון נשען כעת על מציאת החן האינטימית הזו, צועד צעד נוסף בקרבה שלו עם הקב"ה, ומבקש: "וַיֹּאמֶר הָרֹאֵנִי נָא אֶת־כְּבוֹדְךָ" והאלוהים נענה: "... וְהִסְרֹתִי אֶת־כְּפֹי נְרָאִיתְךָ" (שמות לג, י"ח-כ"ג).³

הווייה הדדית

באמצע ההתמודדות של משה ואלוהים עם חטא העגל, מתואר מקומו של אוהל מועד (שהוא אולי גלגולו המוקדם של המשכן): "וּמִשָּׁה יָלַח אֶת־הָאֹהֶל וַנִּטְטֶה־לָּוּ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמִּחֲנֶה וַיִּקְרָא לֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מִבְקֶשׁ ה' יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֲנֶה" (שמות לג, ז'). בקריאה ראשונית נדמה שיש במעשה זה של משה, הוצאת המשכן אל מחוץ למחנה, מעשה של הרחקת הקודש. ואולם, תיאור הפונקציה של המשכן בעקבות המעשה הפוכה, המשכן הופך להיות יעד למבקשי האלוהים. ישראל הם לא עוד קהילה המביעה חוסר אמון, אלא קהילה שיש בה יחידים המבקשים אלוהים, תרים אחר הווייתו ומבקשים את נוכחותו.

ולא עוד אלא שמשה תולה את טיב הקשר הייחודי שבין אלוהים לעמו בהווייתו לצדם, בנוכחות אלוהית המלווה. כך הווייה היא מאפיין הדדי בקשר שבין אלוהים לישראל, לא רק ישראל המבקשים אלוהים אלא גם אלוהים המלווה את ישראל: "וּבְמַהּ הוּא יִנְדַע אֲפֹא כִי־מִצְאָתִי חָן בְּעֵינַיִךְ אֲנִי וְעַמֶּךָ?" שואל משה – ועונה: "הֲלוֹא בְּלִקְחֶךָ עִמָּנוּ וַנְּפְלִינֹנוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ מִכָּל־הָעַם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה" (שמות לג, ט"ז). עצם הליכתו של האלוהים עם ישראל היא המייחדת אותם. כך, הפכה הווייה להיות מחידה לא ברורה לסמל הייחוד והאהבה של אלוהים לעמו. אנחנו, מסביר משה, נדע שאתה אוהב אותנו, נדע שאנו מוצאים חן בעיניך, כאשר תלך איתנו.

טען משה שהבטחת האל 'כי אהיה עמך' איננה מספקת – לא לאמונת העם, ולא לתחושת הביטחון שלו הוא. אך כעת, נוכחותו של האל, הליכתו עם משה והעם היא עדות לא רק לקיום הבטחתו, אלא אף לאהבתו

טען משה שהבטחת האל 'כי אהיה עמך' איננה מספקת – לא לאמונת העם, ולא לתחושת הביטחון שלו הוא.

³ וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מִשָּׁה גַם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה כִּי־מִצְאָתִי חָן בְּעֵינַי

אותם. נוכחות מעידה על אהבה.

ניתן להבין את משמעותו של השינוי הזה דווקא לאור חטא העגל. אמירת האל בדבר נוכחותו דווקא אחרי חטא מעידה על בחירה ביחד שהוא דינמי, נשמר תוך כדי ועל אף תנועה והשתנות, וגם על אף חטא ושבר.

מִן הַסֵּנָה אֶל מַעֲבַר לְסִינִי

שינויים משמעותיים מתרחשים במשך המסע המשותף מן הסנה אל מעבר לסיני, שינויים בקשר שבין אלוהים לאדם, הקשורים גם בכמיהה להדדיות: אם בסנה מציג עצמו אלוהים כמי שרואה סבל ומונע על ידו, הרי שבסיני מבקש משה לא רק להיראות אלא גם לראות את האלוהים. ואם בסנה מציג עצמו האל באניגמטיות כ'אהייה אשר אהייה', הרי שבעקבות חטא העגל שבסיני מוצגים ישראל כמבקשי האלוהים, והקשר שבין אלוהים לישראל מוצג באמצעות נוכחות אלוהית: "בלכתך עמנו". הוויה הדדית יותר ואניגמטית פחות. אלו מבשרים קשר חדש בין אלוהים לישראל, קשר של אהבה סובייקטיבית. ראייה והוויה מצטרפים יחד וחושפים שמה וישראל ברגע מידברי זה שאחרי חטא העגל מוצאים חן בעיני האלוהים.

ולוואי ונזכה לראייה המעודדת הוויה ושהות ומגבירה מציאת חן – שנמצא אנו חן בעיני אחרים, ואחרים בעינינו.